

МОДЕРНИЗАЦИЯ ТУШУНЧАСИНИНГ МОҲИЯТИ ВА УМУММЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Жуманиёзова Н.С

*Ташкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчи*

Аннотация – Ушбу мақола Модернизация мавзусидаги замонавий фикр ва мулоҳазалар XX- асрнинг 50-йилларида АҚШда пайдо бўлган, лекин буни кейинги барча ўн йилликларнинг сиёсий баҳсига кучли таъсир кўрсатган модернизация назарияси билан тенглаштириш керак эмас. "Қолоқлик" дан "замонавийлик" га ўтиш муаммоларини ҳал қилиш учун ишлаб чиқилган ушбу Америка концепцияси Иккинчи Жаҳон Урушидан кейинги даврнинг ўзига хос маҳсули билан изоҳланади.

Калит сўзлар: Модернизация, категория, "Қолоқлик" дан "замонавийлик", Ижтимоий интеграциялашув, Таълим, концепция, демократлашув, Ижтимоий интеграциялашув, Маърифатпарварлар.

КИРИШ

Таъкидлаш жоизки, этимологик жиҳатдан модернизация атамаси ўрта асрлардаги лотинча, modo (ҳозирнинг ўзида, ҳозирги вақтда, эндиликда каби маъноларни англатади), сўзига бориб тақалади. Кейинчалик ундан modern, modernizer сўзлари келиб чиқди. Modern (французча moderne) янги, замонавий деган маъноларни англатади. Ушбу сўздан келиб чиққан modernize (французча - moderniser) сўзи такомиллаштириш, янгилаш, замонавий талаблардан келиб чиқиб ўзгартириш деган маъноларни ҳам билдирган. XX аср ўрталарига келиб “цивилизациялашган жамият” маъно-сини англатувчи modernity тушунчаси шаклланди.

Модернизация мавзусидаги замонавий фикр ва мулоҳазалар XX- асрнинг 50-йилларида АҚШда пайдо бўлган, лекин буни кейинги барча ўн йилликларнинг сиёсий баҳсига кучли таъсир кўрсатган модернизация назарияси билан тенглаштириш керак эмас. "Қолоқлик" дан "замонавийлик" га ўтиш муаммоларини ҳал қилиш учун ишлаб чиқилган ушбу Америка концепцияси Иккинчи Жаҳон Урушидан кейинги даврнинг ўзига хос маҳсули эди. Кўплаб соддалаштиришларга асосланиб, модернизация назарияси тарихий жараённи бир қаторли ва альтернативасиз деб талқин қилади ва шу сабабли Ғарбда кўп марта қаттиқ танқидларнинг объектига айланганди. Модернизация ҳақидаги дастлабки концептуал ғоялар XX асрнинг 50-60 йилларига келиб анча муфассал даражада шаклланганлиги манбалардан маълумдир. Уларга кўра модернизация ҳақидаги

назариялар ўз тараққиётида дастлаб, 1950-1960, 1960-1970, 1980-1990 йиллардан иборат уч муҳим босқични босиб ўтган.

XIX ва XX асрлар бошларида фаолият юритган ғарб файласуф, социолог ва иқтисодчи олимларидан М.Вебер, Ф.Теннис, Э.Дюркгейм кабиларнинг ғоялари модернизация назариясининг ривожланиши учун муҳим тўртки бўлиб хизмат қилди. Модернизация ҳақидаги қарашлар ривожда Г.Алмонд ва Д.Пауэллнинг 1966 йилда нашр этилган “Қиёсий политология, Тараққиёт концепцияси нуқтаи назаридан ёндашув” асари, Д.Аптернинг 1965 йилда нашр этилган “Модернизация сиёсати” номли асари, С.Липседнинг 1960 йилда нашр этилган “Сиёсий одам”, Л.Пайнинг 1966-йилда нашр бўлган “Сиёсий тараққиёт аспекти, таҳлилий тадқиқот” номли асари, Д.Растоунинг 1967 йилда нашр этилган “Миллатлар дунёси” номли асари, Ш.Эйзенштадтнинг 1966 йилда нашр этилган “Модернизациялашув: норозилик ва ўзгаришлар” номли асари, С.Хантингтоннинг 1968-йилда нашр этилган “Ўзгараётган жамиятлардаги сиёсий тартибот” номли асарида билдирилган ғоялар муҳим роль ўйнади.

Лекин биз файласуф олимларнинг тадқиқотларини кузатсак Гегель ва замонавийлик мавзусини кўрамиз ва Гегель фалсафасининг бир қатор қоидаларини талқин қилишда биз модернизация ва замонавийликнинг янги ижтимоий ва сиёсий муаммоларини ҳам кўришимиз мумкин. Олимларнинг бу борада Гегелга мурожаат қилганлигини кузатамиз. 1975 йилда Чарлз Тейлор ўзининг "Гегель" фундаментал ишида Гегель ғояларининг ҳозирги замоннинг ижтимоий тарқоқлик, бегоналашиш, эркинликни англаш ва инсоннинг ички уйғунлиги каби муаммоларини тушуниш учун муҳимлигини кўрсатди. Тейлорнинг ёндашуви анча таъсирчан бўлиб қолди. Юрген Хабермас 1980 ва 1990 йилларда кенг резонанс ва қизғин мунозараларга сабаб бўлган "Замонавийлик тўғрисида фалсафий нутқ" (1985) номли классик асарида Гегелни замонавийлик муаммосини қўйган биринчи файласуф деб атади. Хабермас ҳозирги замон ва постмодерн фалсафасида шубҳа остига қўйилган замонавийлик ва рационаллик ўртасидаги боғлиқликни тушуниш учун Гегелнинг ғояларига мурожаат қилишни таклиф қилди. Хабермаснинг сўзларига кўра, Гегел биринчи бўлиб замонавийлик муаммосини фалсафий муаммо сифатида тан олган ва рационаллик, вақт ва замонавийликни акс эттириш ўртасидаги боғлиқликни ижтимоий, маданий ва тарихий ҳодиса сифатида кашф этган. Унинг фикрича, Гегель томонидан тузилган ушбу вазифа фалсафадаги замонавийлик ҳақидаги барча кейинги баҳсларни олдиндан белгилаб қўйган. Хабермас Гегелнинг замонавийликнинг фалсафий нутқидаги ўрнини аниқлашга катта ҳисса қўшди.

Маълумки, “Модернизация назариялари ривожининг дастлабки босқичида универсиализмга асосланган методологик ёндашувлар устуворлик қилган эди. Унга кўра дунёдаги барча халқларнинг тараққиёти бир хил йўналишда рўй

беради, универсал босқичларни босиб ўтади ва бунда бир-бирига ўхшаш, мантқан яқин бўлган қонуниятлар амал қилади деб ҳисобланди. Ушбу қарашларга биноан модернизация жамият ижтимоий-сиёсий ҳаёти қуйидаги ўзгаришларни ўз бошидан кечиради:

- Оддий социал структурадан мураккаб тизимга ўтилади;
- Ижтимоий интеграциялашув иқтисодий моҳият касб этади;
- Этатизмдан бозор муносабатларига ўтиш рўй беради;
- Инсон табиатнинг бир бўлаги эканлиги ҳолатидан ижодкор – кашфиётчи ҳолатига ўтади;

- Одамлар онгида плюралистик қарашлар рўй беради;
- Тоталитаризм ва авторитаризмдан демократияга ўтиш рўй беради .

Модернизация ҳодисасининг йирик назарийчиларидан бири америкалик ва исроиллик социолог, ривожланиш, инқилоб ва модернизациянинг умумий назарий муаммоларини тадқиқ этган олим, цивилизациялар ва қиёсий тадқиқотлар соҳасидаги мутахассис, Шмуэль Ной Эйзенштадт (ёки Айзенштадт) модернизация ҳодисасининг ўзига хос хусусиятини таърифлар экан “Модернизация бу анъанавий аграр жамиятдан замонавий индустриал ва ундан кейин постиндустриал жамиятга ўтишдир” деб таъкидлаган .

Ш.Эйзенштадт ҳамда У. Ростоу каби олимлар ўз ғояларида ижтимоий-иқтисодий модернизация турларининг қуйидаги жиҳатларини қайд этиб ўтган:

- Индустриаллашув давригача бўлган модернизациялашув;
- Дастлабки индустриаллашув давридаги модернизациялашув;
- Кейинги даврлардаги индустриаллашувга хос модернизация;
- Постиндустриаллашув давридаги модернизация.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, модернизация парадигмаси доирасида дунё олимлари томонидан турли хил назарий методологик моделлар ҳам таклиф қилинган бўлиб, жумладан, У.Ростоу, А.Органский, Д.Лернер, С.Блек каби мутахассислар томонидан модернизация жараёнларининг мазмунини изоҳлаш учун “линеар (ягона йўналишдаги)модел” ғояси илгари сурилади. Америкалик иқтисодчи, тарихчи ва социолог Уолт Уитмен Ростоунинг “Тараққиёт босқичлари” назарияси ўз моҳиятига кўра марксизмнинг синфий кураш ғояларига қарама-қарши қаратилган бўлиб, у ўз қарашларида инсоният тарихий тараққиётини —”ижтимоий-иқтисодий формация” назариясидан фарқли ўлароқ юксалиш босқичларига; яъни —“анъанавий жамият”, —“ўтиш жамияти”, —“индустриал жамият” ва —“юксак даражадаги ривожланган оммавий истеъмолчилик жамияти” босқичларига ажратади ҳамда тараққиёт босқичларини бир биридан ажратиб турувчи асосий мезон қилиб Ростоу фан ва техника ютуқларига асосланувчи “саноат ишлаб чиқариши даражасини” кўрсатади. Демак, модернизацияга нисбатан орқага қайтмас ва прогрессив

ходиса сифатида ёндашилган. Мазкур модел моҳиятига асосан модернизация инсон онги ва хулқ-атворининг барча жиҳатларида ўзгаришларга сабаб бўлади.

Модернизация назариясини ишлаб чиқиш асосан уч босқичга ажратилиб тадқиқ этила бошланди. Биринчи босқич замонавий "модернизация" концепцияси бўлиб, у XX-асрнинг ўрталарида Европа мустамлакачилик империяларининг қулаши ва кўплаб янги давлатларнинг пайдо бўлиши пайтида шаклланган. XX -асрнинг ўрталаридан бошлаб эса Ғарб давлатлари ва учинчи дунё давлатларининг модернизациялашдаги роли қайта кўриб чиқиладиган бўшланди. Биритания академияси ва америка файласуфлар жамияти аъзоси, америкалик философ, социолог ва давлат арбоби, профессор К.Калхуннинг фикрига кўра модернизация ҳақидаги ғояларни ишлаб чиқиш "Америка либерал-марказчи зиёлиларининг лойиҳаси эди" . Шу билан бирга, АҚШ ҳукумати ижтимоий ўзгаришлар ва сиёсий тараққиёт жараёнларини тушунтириш учун янги назарий ёндашувларни шакллантириш бўйича сиёсий талабни ишлаб чиқди . Кейинчалик профессор Крейг Калхун бир неча бор бу ҳақда яна шундай ёзган: “Модернизация ҳақида гап кетганда, бу аниқ Иккинчи Жаҳон урушидаги ғалабадан кейин пайдо бўлган Америка назарияси эканлигини англаш жуда муҳимдир. Бу Америка либерал-марказчи зиёлиларининг лойиҳаси эди. Модернизация назарияси Америкадан, биринчи навбатда Ғарбий Европага тарқалиши керак эди, гарчи у АҚШда ривожланаётган бўлса ҳам, у бошқа мамлакатларда қабул қилиниши керак. Аммо замонавийлаштириш назариясини ишлаб чиқувчи марказий агентлик Ижтимоий фанлар кенгаши эди» . Демак, биз модернизация назариясини Иккинчи Жаҳон Урушидан кейин бошланган давр маҳсулидир дейишимиз мумкин. Бу АҚШнинг тўғридан-тўғри мустамлакачилик қарамлигидан халос бўлган "учинчи дунё" мамлакатларини интеллектуал жиҳатдан бўйсундириш ва иложи бўлса, Совет Иттифоқи бошчилигидаги социалистик мамлакатларни ўзларининг мафкуравий таъсир доирасига киритиш истагини акс эттирди . 2006 йил 17 январда "Президент" меҳмонхонасида "Модернизация ва глобаллашув назариялари: уларни ким ва нима учун ихтиро қилди?" маърузасида (Москва) Крейг Калхун назария асосчиларини қуйидагича тавсифлади: «Парсонс ва Шилз, эҳтимол, ушбу мактабнинг 1910-йилларда туғилган энг таниқли асосчиларидан бири. Улар Иккинчи Жаҳон урушидан олдин олимлар сифатида шаклланган. Эътибор беринг, уларнинг деярли ҳеч бири жанг қилмаган, улар уруш пайтида разведка ва таҳлил бўлимларида хизмат қилишган ... Урушдан кейин Вашингтондаги бюрократик тузилмалардаги умумий хизмат уларни бирлаштирди ва улар ғалаба билан урушдан кейин қандай бўлишини ўйлай бошладилар. Кўшма Штатларнинг, Америка давлатининг кудрати узоқ муддатли ҳукмронликка айлантирилиши керак» . Парсонс ва Шилзнинг асосий ғоялари қуйидагиларга асосланди: Даражалар ва

мақомларнинг кўп асрлик иерархиясига эга анъанавий мамлакатлар мавжуд ва янада динамик демократик мамлакатлар мавжуд. Анъанавийлик иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришларга тўсқинлик қилади ва демократия тараққиётга ёрдам беради. Шунинг учун анъанавий мамлакатлар ўз ривожланишларида орқада қолмоқдалар, улар ўрта асрларда, ўтмишда қолган. Демократик ривожланган мамлакатлар эса замонавийликнинг юзини белгилайди. Америка Қўшма Штатлари ва бошқа ривожланган мамлакатларнинг вазифаси қоқ анъанавий мамлакатларни замонавийликка олиб келиш. Крейг Калхуннинг сўзларига кўра, "бу анъанавий деб номланган мамлакатлар ҳукуматлари ва халқлари Гарвард, Оксфорд ёки Беркли олимлари берган назарий башоратлар ва сиёсий кўрсатмаларни иштиёқ билан қабул қилишлари керак бўлган аксиомага асосланди. Уларнинг барчаси замонавий бўлишни хоҳлаши керак, деб ишонганлиги сабабли, ҳар бир инсон замонавий дунёнинг ривожланиш даражасига кўтарилиши керак, бу саволнинг шаклланишидан - анъанавий ва замонавий дунё ўртасидаги иккиликдан келиб

Ўтган асрнинг 70-йилларида "биринчи" ва "иккинчи" дунёлар ўртасида бироз яқинлашиш юз берди, бу "сусткашлик" деб номланди. Бу конвергенция назариясини яратиш учун асос бўлиб хизмат қилди, унга кўра "биринчи" ва "иккинчи" оламларда ўзгаришлар содир бўлиб, уларнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тузилиши ўртасидаги фарқларни босқичма-босқич йўқ қилишга олиб келди. Ушбу назариянинг асосчилари Кларк Керр, Самуэль Хантингтон ва Уолт Ростоулар эди. СССРда конвергенция назариясининг тарафдори А.Д. Сахаров бўлган. Шу муносабат билан 70-йилларда модернизация назарияси кучли танқидларга учради. Модернизация ғоясининг назарий асослари қабул қилиниши мумкин эмас, деб ҳисобланди. Аввало, улар тарихий ривожланишнинг ноаниқлиги ва кўп ўлчовлилигини таъкидладилар, бу муайян жамиятларнинг бошланғич позициялари ва улар дуч келадиган муаммоларга қараб ҳар хил йўллар билан амалга оширилади.

Жамиятни модернизация қилишга уринишлар ваъда қилинган натижаларга олиб келмаслиги қайд этилди. Қоқ мамлакатларда қашшоқ-ликни енгиб бўлмади, шунингдек, унинг кўлами янада ошди. Нафақат йўқ бўлиб кетмади, балки кенг тарқалган авторитар ва мустабид тузумлар, урушлар ва халқ тартибсизликлари одатий ҳолга айланди ва диний фундаментализм ва миллатчиликнинг янги шакллари пайдо бўлди.

Модернизациянинг кўплаб салбий ён таъсири ҳам бўлган. Анъанавий институтлар ва турмуш тарзининг йўқ қилиниши ижтимоий уюшмаганликка, девиант ҳулқ-атвор ва жинойтчиликнинг ўсишига олиб келди. Иқтисодиётдаги дисгармония ва жамиятнинг турли қуйи тизимларидаги синхронизация ўзгаришлари ресурслардан самарасиз фойдаланишга олиб келди. Шмуэль

Эйзенштадт ёзганидек, "буларнинг барчаси (айниқса, сиёсий соҳада) доимий ўзгаришларга, янги муаммолар ва талабларга мослашишга қодир институционал тизимларнинг ривожланишини рағбатлантирмади" . Танқидчилар тўғридан-тўғри қарама-қарши бўлган урф-одат ва замонавий-ликнинг нотўғри эканлигини таъкидладилар ва баъзи соҳаларда анъанавий-ликнинг афзалликларига мисоллар келтирдилар. Самуэль Хантингтон таъкидлаб ўтди: «Нафақат замонавий жамиятлар кўплаб анъанавий элементларни ўз ичига олади, балки ўз навбатида анъанавий жамиятларда ҳам одатда замонавий деб ҳисобланадиган бундай хусусиятлар мавжуд. Бундан ташқари, модернизация анъанани кучайтириши мумкин . Шунингдек, таъкидланган: "Анъанавий рамзлар ва етакчилик шакллари модернизация асосидаги кадрятлар тизимининг муҳим қисмига айланиши мумкин" .

Модернизация назариясининг муҳолифлари ташқи контекстнинг улкан ролини таъкидладилар: «Урушлар, истилолар, мустамлака ҳукмронлиги, халқаро, сиёсий ёки ҳарбий муносабатлар, савдо ва халқаро оқим каби муҳим ўзгарувчиларни ҳисобга олмайдиган ҳар қандай назарий асослаш, капитал бу жамиятларнинг келиб чиқиши ва уларнинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллиги учун курашининг моҳиятини тушунтириш учун ҳисоблай олмайди» . Модернизация босқичларининг қатъий кетма-кетлиги шубҳа остига қўйилди: "Кейинчалик пайдо бўлганлар инқилобий воситалар, шунингдек, ўзларининг олдингиларидан қарз олган тажрибаси ва техноло-гиялари туфайли тезда модернизация қилишлари мумкин (ва бу жуда аниқ). Шундай қилиб, бутун жараённи қисқартириш мумкин. Барча жамиятлар ўтиши керак бўлган босқичларнинг қатъий кетма-кетлиги (дастлабки ҳолат, бошланғич босқич, етукликка ўтиш ва бошқалар) ҳақидаги тахмин хатога ўхшайди» . Анъанавий ва ривожланган жамиятларда бир хил турдаги муассасалар ҳақидаги ғоялар ҳам нотўғри бўлиб чиқди. Француз файласуфи ва социологи Эмиль Дюркгейм шундай ёзган эди: "Замонавий жамиятларда мавжуд бўлган ва нафақат модернизация қилинадиган ёки ўтиш даврини бошдан кечирадиган, балки ривожланган ва ҳаттоки жуда ривожланган турли хил институтлар жуда катта эканлиги тобора равшанлашиб бормоқда". Замонавий жамиятларнинг устун хусусияти ўхшашлик эмас, балки тафовутдир, шунинг учун модернизация барча жамиятлар эволюциясининг ягона ва яқуний босқичи сифатида қаралмайди . Модернизация назарияси муваффақиятли бўлишни тўхтатди. Модернизация назариётчилари бошига сахий грантлар ва халқаро мукофотлар тўкилишни тўхтатди. Корхоналар ва давлат муассасалари улардан юз ўгирган. Нуфузли илмий журналлар энди банкрот бўлган мактаб вакилларига ўз саҳифаларини тақдим этмадилар.

Танқидлардан сўнг ва 80-йилларнинг ўрталарига қадар тадқиқотчи ва амалиётчи олимларни "замонавийликни четлаб ўтиб модернизация қилиш" (Эйзенштадт, Тоураине, Абдел-Малек) ғоясининг ривожланишга эътибор қаратди. Эйзенштадтнинг фикрига кўра, модернизациянинг янги парадигмасида, биринчидан, ҳукмрон ижтимоий-маданий турларнинг жамият барқарорлиги ва мустақиллигининг асоси сифатида аҳамияти тан олинган, иккинчидан, кадрият-семантик омилларнинг барқарорлигига эътибор берилди ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий ҳаётни тартибга солиш, учинчидан, у турли жамиятлар ва цивилизациялар модернизация тушунчасини берадиган институционал, рамзий, мафкуравий талқинларнинг катта ўзгарувчанлигини тан олди.

Бироқ, 1980-йилларнинг иккинчи ярмида социалистик лагердаги инқироз таъсири остида конвергенция назарияси танқид остига олинди, чунки у социализмнинг ҳалокатли натижасини башорат қилмади. Агар сиз СССРни фалокатга олиб келган ички сабабларнинг моҳиятига кирмасангиз, фақат юзаки ҳулосалар билан чеклансангиз, капиталистик институтлар доирасидан ташқарида саноатлаштиришнинг мумкин эмаслиги ҳақидаги модернизация назариясининг аксиомаси ҳақиқатга айланмоғи пайдо бўлиши мумкин. Шу муносабат билан модернизация назарияларининг тикланиши юз берди. Бундан ташқари, экстремал шаклларга эга бўлган Исломий оппозиция, Учинчи дунё мамлакатлари Ғарб йўли билан ҳаракат қилиш зарурлиги тўғрисида янада ишончли далилларни излашга ундади. Ғарбий протестант ахлоқшунослигининг шарқий аналоглари ва "замонавийликка ўтиш" (Эйзенштадт, Белла, Лернер, Линг, Сингер ва бошқалар) йўлининг эндоген шарт-шароитларини излаш билан боғлиқ йўналиш машҳурликка эришди. Шу билан бирга, улар кўриб чиқаётган модернизация парадигмаси ғарбий жамиятни ривожлантириш учун бошланғич нуқтаси сифатида Ғарбнинг бозорни англаш доирасидан ташқарига чиқмайди. Мамлакатимизда амалга оширилаётган модернизация жараёнлари ўз моҳиятига кўра юртимизда халқимиз учун озод ва обод эркин ва фаровон ҳаётни яратишнинг кафолатли йўналиши бўлган, замонавий фуқаролик жамиятини қарор топтиришга қаратилди. Барча турдаги ислохотлар мазмунан янгиланиш ва замонавийлаштириш сиёсатининг манфаатларига мослаштирилди. Бу ўринда таъкидлаш жоизки, ватанимиз мустақиллигини янада мустаҳкамлаш, жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларини демократлаштириш ва янгилаш модернизация жараёнларининг асосий ўзагини ташкил этди.

Мамлакатимизда демократик фуқаролик жамиятини ривожлантиришга қаратилган модернизациялашув жараёнларининг назарий ва амалий асослари ривожда ўтиш даври ва миллий давлатчилик асосларини шакллантириш билан боғлиқ биринчи галдаги ислохот ва ўзгаришларни ўз ичига олган дастлабки босқич – 1991-2000 йиллар мамлакатимиз ва халқимиз ҳаётида улкан из

қолдирган ўтиш даври, том маънода тарихий аҳамиятга эга бўлган даврни ўз ичига олади.

2001 йилдан 2007 йилгача бўлган муддатни ўз ичига олган иккинчи босқич – фаол демократик янгиланишлар ва мамлакатни модернизация қилиш даври ижтимоий-гуманитар соҳаларни изчил ислоҳ қилишни таъминлашда ғоят муҳим роль ўйнаган давр бўлди.”

Биринчи Президент И.А.Каримовнинг 2010 йилнинг 27 январидан янги сайланган Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисида “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир” номли маърузасида қонун чиқарувчи ҳокимият фаолиятини демократик такомиллаштириш ва ривожлантириш вазифалари, давлат қурилиши ва бошқаруви соҳасида фуқаролик жамияти институтларининг иштирокини кенгайтириш, амалга оширилаётган янгиланишлар ва модернизация жараёнларидаги ролини янада оширишга алоҳида эътибор қаратилди. Шунингдек, жамиятимизни янгилаш ва модернизация қилишнинг янги стратегик йўналишларини белгилаб берган Концепция асослаб берилди. Мазкур ижтимоий ҳодиса, жамиятимизда амалга оширилаётган янгиланишлар ва модернизация жараёнларининг янги, янада юқорироқ бўлган босқичи бошланганлигининг амалдаги ифодаси бўлди. Юртимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг самарали натижа-лари туфайли ХХІ асрнинг дастлабки ўн йиллигига келиб, жамиятимиз ўз тараққиётининг том маънодаги янги сифат босқичига қадам қўйди. Ижтимоий ва маънавий соҳаларда эришилган улкан ижобий натижалар мамлакатимизни тараққий эттиришнинг, модернизация жараёнларини кучайтиришнинг янги стратегик асосларини яратилиши учун замин бўлиб хизмат қилди. Кейинги тараққиётни белгилаб берувчи ижтимоий жараён ва ҳодиса Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёев фаолияти билан боғлиқдир. Президент Ш.Мирзиёев томонидан илгари сурилган концепция асосида авваламбор давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш борасида эришилган улкан натижалар замида мамлакатимизда демократлаштириш жараёнларини кучайтириш унинг институционал асосларини замонавийлаштириш, ҳамда фуқаролик жамияти заминларини мустаҳкамлашга хизмат қилувчи конституциявий-ҳуқуқий базани янада ривожлантириш масалаларига эътибор қаратилди. Мана шундай ҳолатда яъни бир томондан демократик институтлар самарадорлиги ва имкониятларини кенгайтириб, замонавийлаштириб борилиши иккинчи томондан эса демократик жараёнларнинг социал заминларини мустаҳкамлаб борилиши модернизациялашув жараёнлари давом этаётганлигини ифода этади. Бундай жараёнларни АҚШлик олим Р.Даль “Демократиянинг реалистик варианты” деб таърифлаган эди. Бу жараён кўпроқ либерал демократия талабларига яқин

ҳисобланади. Бу ўринда асосий гап демократиянинг жамият миқёсида тўлиқ қарор топганлигини билдирувчи асослар: демократия институционаллашуви ва демократиянинг социал даражада амал қила бошлашлиги масаласи устида бормоқда. Демократияга нисбатан қўйилаётган бундай мезонлар давр талабларининг маҳсулидир. Зероки, замонавий тенденциялар демократия ўлчамларини янги даражаларда кенгайтирилишини талаб этмоқда. Бундай ҳолат айниқса демократиянинг барча етакчи институтлари, устунларини замонавийлаштирилишини объектив равишда тақозо қилади.

Олий таълим тизимини модернизациялаштириш Ўзбекистонда маънавий тикланиш ва ривожланиш давлат сиёсатининг муҳим устувор йўналишларидан бирига айланганлиги бежиз эмас. Таълим тизимини сифатли янгилаш Ўзбекистоннинг асосий мақсадларидан бири ҳисобланади ва бу ижтимоий ҳодиса ҳамиша янгилашиб боришга эҳтиёжлидир. Америкалик олим Н.Смелзер фикрича, модернизация ижтимоий-иқтисодий, маданий ва сиёсий ўзгаришларни ўз ичига оладиган мураккаб ҳолат бўлиб, жамиятдаги саноатлаштириш жараёнлари ҳамда фан-техника ютуқларининг самарали ўзлаштирилиши натижасида юзага келади .

«Модернизация» тушунчасининг синоними сифатида ижтимоий- сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий назарияда замонавийлашиш, инновацион ўзгаришлар, ўтиш даврига хос ривожланиш атамаларини келтириш мумкин. Маънавий модернизация маданият ва қадрият тизимлари ҳамда қарашларни табақалаштиришни, таълимни секуляризация қилишни, яъни дунёвийлаштиришни ва саводхонликни оширишни, оқимларнинг хилма-хиллигини, диний бағрикенглик (конфессионал плюрализм)ни, ахборот бериш ва тарқатиш воситаларини ривожлантиришни, маданият ютуқлари билан аҳолини таништиришни, индивидуализм қадриятларини ёйишни назарда тутган. Бундан ташқари, модернизация илмий билимлар негизида онгни ривожлантириш ва баъзи анъанавий хулқ-атвордан воз кечишни назарда тутган. Масалан, Ш.Эйзенштадт, ҳатто «янги маданий стереотипни ривожлантириш» бутун модернизация жараёнининг «ўзаги»ни ташкил этади , деб ҳисоблаган. Эдвард Шильз назарий ишланмаларида анъаналар ва модернизация жараёнларини таъминлашда зиёлиларнинг ўрни, таълим ва академик касбларга алоҳида аҳамият берган. У ишончли тарзда таъкид-лайдики, жамиятнинг ўзини ўзи таъминлаши унинг ҳудуди, марказий ҳокимияти ва аҳолининг ҳокимият ҳаракатлари билан розилиги билан таъминланади ... ўзини ўзи таъминлаш ўз ҳудудининг мавжудлиги билан таъминланади, марказий ҳокимият ва аҳолининг ҳокимият ҳаракатларига, ушбу жамиятдаги ҳаёт қадриятлари ва меъёрларига розилиги билан боғлиқ. Бундай розилик жамиятнинг марказий маданияти сифатида шаклланади , бу унинг институционал тизимини қонунийлаштиради,

жамиятда бирлаштирувчи омил бўлиб хизмат қилади. Шу муносабат билан Шильз, айниқса, таълим тизимининг ролини алоҳида таъкидлаб, жамиятдаги мувозанат концепциясини ишлаб чиқди, замонавий жамиятдаги интеллектуалларнинг ролини ўрганиб чиқиб, мафкурадан чиқарувчи ижтимоий фан концепциясини ҳамойи қилди. Илм-фан замонавий пойдеворга эга бўлган бирон бир жамият илмий жиҳатдан мустақил эмас: ҳатто ўзларининг илмий тараққиётида энг илғор давлатлар ҳам ўзларининг кўплаб фундаментал илмий ғояларини бошқа давлатлардан қарз олишган ва олмоқдалар -деб изоҳлаган Э.Шильз.

Демак, модернизация назарияси жаҳон ижтимоий тараққиёти билан бирга доимий эволюцион ривожланишдаги таълимот ҳисобланади .

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида очиқ сиёсий тизим, эркин иқтисодиёт асослари яратилиши, умуман жамият ҳаётининг барча жабҳаларида чуқур янгиланиш жараёнлари барқарор амалга оширилиши натижасида, яъни Ўзбекистон жамиятида муваффақиятли модернизация амалга оширилиши туфайли ижтимоий-фалсафий фанларда модернизация назариялари ўрганилмоқда. Айни вақтда, жамиятни замонавийлаштиришда қўлга киритилган ютуқлар муаммоларнинг тўлали-гича ҳал этилганлигини билдирмайди. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ҳар қандай трансформацион жамиятда модернизация назарияларининг тадқиқи ниҳоятда долзарб илмий-назарий аҳамиятга эга масалалардан бири ҳисобланган.

Жамиятни модернизациялашдаги жуда кўп сонли уринишлар бобида тўпланган жаҳон тажрибаси иқтисодиётни, сиёсатни, ижтимоий муноса-батлар, маданий соҳани ташкиллаштиришда қандайдир умумий стан-дартлар ва тузатишлар ишлаб чиқилишига имкон берди. Шунинг билан бирга айрим мамлакатларда анъанавий миллий маданият имкониятларига тегишли бўлган модернизация нормалари ва қадриятлари намуналарини ўзлаштириш муаммоси пайдо бўлмоқда. Мазкур ҳолатларда, ҳар бир алоҳида олинган жамиятдаги ўзгаришлар тақдири модернизация мазмун-моҳиятини сақлаган, миллий тарихий маданиятнинг ўзига хослигини барбод этмаган ҳолда унинг қадриятларини талқин қилиш маҳоратига асосланган фаразларни эътиборсиз қолдириб бўлмайди. Фақат маданий стереотиплардан аста-секинлик ва изчиллик билан фойдаланиш орқали жамият олдида турган муаммоларни оқилона тарзда ечишга имкониятлар яратилиши мумкин. Ҳеч қандай ҳолатда, модернизаторлик ўзгаришларини амалга оширишда тарихий стереотиплар натижасида шаклланган анъанавий табиий нормалар ва қадриятларга нописанд муносабатда бўлиш мумкин эмас. Ислоҳотлар амалга ошишини издан чиқарадиган жиддий салбий омиллардан бири – бу анъанавий жамият бардош бера олмайдиган юқори суръатдаги ўзгаришлар ҳисобланади .

Хулоса сифатида таълимни модернизация қилишга биз қуйидагича таъриф беришимиз мумкин: Таълим модернизацияси - бу ҳар хил янги янгиланишларни олий таълим тизимида киритиш орқали янада мукаммал шароитларга ўтиш жараёни, олий таълим тизимида замонавий қиёфа бериш, янги қайта ишлаш, замонавийлик талабларига мувофиқ ўзгариш: замонавий қарашлар, ғоялар, эҳтиёжларга мослашиш, замон талабларига жавоб берадиган замонавий хусусиятларни бериш, тизимни янгилаш, ислоҳотлар, ижтимоий муносабатлар, маданият орқали такомиллаштириш жараёнига айтилади.

Демак, Ўзбекистондаги модернизация жараёнлари, мафкуравий курашлар ва мураккаб глобаллашув даврида фуқароларимизнинг мазкур жараёнга масъулият билан онгли муносабатини шакллантириш, мамлака-тимиз ривожига тўсиқ бўлаётган ва унга хавф туғдириши мумкин бўлган тажовузларга нисбатан фаол позициясини шакллантиришни назарда тутати. Табиийки, бундай вазифани ечишда олий таълим тизими муҳим роль ўйнайди.

REFERENCES

1. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗARO МУТАНОСИБЛИГИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 1226-1235.

2. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (7), 35-39.

3. Ф. А. Кушаков, М. Н. Ҳасанов, Р. Ў. Баратов, Ж. С. Раматов, & С. Ҳ. Султанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 803-810.

4. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Ҳасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.

5. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.

6. М.Н.Ҳасанов, А.А.Азимбаев, Ҳалилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>

7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МАҲКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 952-956.

8. Раматов, Ж.С., Ҳасанов, М.Н., & Жуманиёзова, Н.С. (2022). ТАЛАБА-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ДУНЁҚАРАШИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10-2), 866-874.

9. Ramatov, J.S., Umarova, Rozigul , & Khasanov, M.N. (2022). METHOD OF DETERMINATION OF TRANSPORT INTENSITY IN URBAN CONDITIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 931-936.

10. Эрнийёзов У., РАМАТОВ Ж ., Тухтабоев Э., Валиев Л., Жуманиёзова Н., & Ҳасанов М. (2022). ШРИ АУРОБИНДО ҚАРАШЛАРИДА ИНСОН ВА УНИНГ МАЪНАВИЙ ЮКСАЛИШ ЗАРУРАТИ . *World Scientific Research Journal*, 9(1), 197–202. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2285>

11. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Ҳасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.

12. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.

13. М.Н.Ҳасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/627>

14. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sulstonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.

15. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.

16.Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.

17. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.

18. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.

19. Раматов, Ж. С., Эрнийёзов, У. К., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). САНЪАТНИНГ ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АХАМИЯТИ. *World scientific research journal*, 9(2), 65-70.

20. Миршод Нўмонович Хасанов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ТАЪЛИМОТИ АСОСИДА БАРКАМОЛ ШАХСИ ШАКЛЛАНТИРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 393-398.

21. Abdurashidovna, A. N. (2022). YANGI O ‘ZBEKISTONDA SHET TILLARNI OMMALASHTIRISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *World scientific research journal*, 9(1), 63-70.

22. АБДУРАШИДОВА, Н.А. (2022). ПОЧЕМУ СМЕШАННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ЗНАЧЕНИЕ VL ДЛЯ УЧИТЕЛЕЙ. ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРИКЛАДНАЯ НАУКА Учредители: Теоретическая и прикладная наука , (2), 136-139.

23. Абдурашидова Н.А. (2021, декабрь). ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ В МАЛЫХ ГРУППАХ. В Междисциплинарной конференции молодых ученых в области социальных наук (стр. 20-22).